

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

MƏSMƏ YAQUB qızı ZÖHRAB-MƏCİD

ATALAR SÖZLƏRİNDƏ VARIATİVLİK PROBLEMI
(İngilis və Azərbaycan dillərinin materialları əsasında)

5714.01 - Müqayisəli-tarixi və müqayisəli-tipoloji dilçilik

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün
təqdim olunmuş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2017

İş Azərbaycan Dillər Universitetinin Linqvokulturologiya kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: filologiya üzrə elmlər doktoru, professor
Məsməxanım Yusif qızı Qızıyeva

Rəsmi opponentlər: filologiya üzrə elmlər doktoru, professor
Əzizə Hüseyn qızı Hacıyeva

filologiya üzrə elmlər doktoru, professor
Bahar Cumay qızı Cəfərova

Aparıcı təşkilat: Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
İngilis dili və onun tədrisi metodikası kafedrası

Müdafiə _____ 2017-ci il saat _____
Azərbaycan Dillər Universiteti nəzdində elmlər doktoru və fəlsəfə doktoru
elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsini
keçirən D.02.081 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 1014, Bakı şəhəri, Rəşid Behbudov küç., 134

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dillər Universitetinin kitabxanasında tanış
olmaq olar.

Avtoreferat _____ 2017-ci ildə göndərilmişdir.

D.02.081 Dissertasiya Şurasının elmi katibi,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent

Həmidə Əhməd qızı Əliyeva

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Atalar sözləri dildə təzahür edən variantları ilə birgə ətraf aləmdə baş verən gerçəklikləri dolğun şəkildə ifadə edən yeganə paremik vahidlərdir. Elə bir dil daşıyıcısı yoxdur ki, ən azı iki və ya üç atalar sözü bilməmiş olsun. Dil funksional bir sistem kimi daima dinamik inkişafdadır. Bu təkamülün labüd nəticəsi olaraq dil vahidlərinin funksional xüsusiyyətlərindən biri olan—variativlik meydana çıxır. Mənası işləndiyi kontekstdən aydınlaşan və bəlli bir situasiyanın işarəsi kimi çıxış edən atalar sözləri aforizm mahiyyətlidir. Xalqın müşahidələrini, təfəkkür tərzini, canlı məntiqini özündə əks etdirən atalar sözü sıxılmış yaydır: onun əsl enerjisi, təsir qüvvəsi nitq məqamında, konkret zaman, şərait daxilində bilinir.¹ Deyilmiş bu fikir də kommunikativ vahidlər olan atalar sözlərinin nitqdə vacib və zəruri funksiyanı daşması faktını bir daha təsdiq edir. Bu paremik vahidlər bütövlükdə eyni məzmunlu variantlar törədə bilirlər ki, həmin variantların meydana gəlməsini şərtləndirən də invariantı təşkil edən o situasiyanın elə özüdür.

Atalar sözlərində kökləri uzaq keçmişə gedib çıxan dərin bir mənə və xalq müdrikliyi vardır. Paremioloji vahidlər olan atalar sözlərinin dəyərliyi nəql edilən mənənin ifadə yığcamlığında və tutumluluğundadır. Atalar sözləri ilə tanış olmadan dilin xüsusiyyətlərini bilmək mümkün deyildir. Atalar sözləri xalqın zehni inkişaf səviyyəsini, fitri istedadını, estetik duyumundakı zərifliyi bürüzə verən əsas amildir.²

Xalqların təfəkkür tarixinin inkişaf pillələrini və bununla əlaqədar sosioloji məsələləri, bəşər mədəniyyətinin inkişafına göstərdiyi qüdrətli təsiri, bədii və estetik təfəkkür arasında üzvü bağlılığın olduğunu aydınlaşdırmaq üçün atalar sözlərini ingilis və Azərbaycan dillərinin müqayisəsində, tipoloji baxımdan araşdırmaq böyük əhəmiyyət daşıyır. İngilis atalar sözlərində variativlik müəyyən qədər tədqiq olunmasına baxmayaraq Azərbaycan atalar sözlərində bu problemin öyrənilməsinə kifayət qədər diqqət yetirilməməsi dissertasiya işinin aktuallığı zərurətini yaradır.

Məlumdur ki, atalar sözlərinin mənaları və praqmatik məqsədlərinin, müvafiq transformasiya növündən asılılığının müəyyən edilməsi və bu asılılığın kəmiyyət xüsusiyyətlərinin aşkar edilməsi məqsədilə atalar

---

¹Oğuznamə, Bakı: Yazıçı, 1987, c.11.

²Azərbaycan xalq ədəbiyyatı. Atalar sözləri Bakı: Öndər nəşriyyatı, 2004, c.9.

sözlərində variativlik probleminin kompleks təhlili hələ indiyədək aparılmamışdır. Araşdırılan bu məsələlər dissertasiya işinin aktuallığını və vacibliyini bariz şəkildə açıb göstərir.

Tədqiqatın obyektı. Tədqiqatın obyektı ingilis və Azərbaycan atalar sözləridir.

Tədqiqatın predmeti. Tədqiqatın predmeti ingilis və Azərbaycan atalar sözlərində variativliyin tədqiqıdır.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işinin məqsədi atalar sözlərinin müxtəlif tiplərinin təhlili və verilmiş vahidlərin bədii mətndə variasiya zamanı mənə və praqmatik xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsidir.

Göstərilən məqsəddən aşağıdakı vəzifələr irəli gəlir:

- atalar sözlərinin daxili mənə strukturunu və xarici formal əlamətlərini araşdırmaq;
- nitq ünsiyyəti prosesində atalar sözlərinin daxilində baş verən leksik, morfoloji, struktur-sintaktik səviyyədə variasiyaların geniş təhlilini aparmaq, onların tərkibində gedən transformasiyaların xarakterini acmaq;
- İngilis və Azərbaycan dillərində atalar sözlərinin işlənmə dairələrini nəzərdən keçirmək;
- “variativlik” anlayışının mahiyyət xarakteristikasını üzə çıxarmaq və onun mövcud təriflərinin təhlilini vermək;
- atalar sözlərini variativlik nöqtəyi-nəzərindən təhlil və təsnif etmək, atalar sözlərinin müxtəlif modifikasiyalarda verilməsi qanunauyğunluqlarını aşkar etmək;
- dilin bütün səviyyələrinə xas müxtəlif variativlik növlərini nəzərdən keçirmək;
- mətnlərin uzual və okkazional dəyişiklikləri hallarını təhlil edərək atalar sözlərinin forma dəyişikliklərinin təsnifatını yaratmaq;

Dissertasiya işinin *metodoloji əsasını* paremiologiya sahəsindəki yerli (F.Y.Veysəlli, D.N.Yunusov) və xarici alimlərin (H.Valter, V.M.Mokiyenko, Q.D.Sidorkova, Y.N.Karaulov, V.N.Teliya, Q.L.Permyakov, L.V.Şerba, O.S.Axmanova, B.A.Serebrennikov, V.N.Yartseva, Y.S.Stepanov, E.Sepir, Volfqanq Mider, M.Y.Blox, M.M.Baxtin və s.) dil nəzəriyyəsi, praqmalinqvistika və nitq aktları nəzəriyyəsi sahəsində fundamental əsərləri təşkil edir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Dissertasiyanın elmi yeniliyi problemin qoyuluşu və onun həlli ilə bağlıdır. İlk dəfə olaraq hər iki dildə atalar sözlərində variativliyin müxtəlif nöqtəyi-nəzərlərdən öyrənilməsinə cəhd edilmişdir. Araşdırmada ingilis və Azərbaycan atalar sözlərinin mövzu

baxımından təsnifatı ilə yanaşı variativ paremik vahidlərin mövcudluğunu şərtləndirən amillər müəyyən edilir, onların variativlik növlərinin dəyərləndirilməsi aparılır, məna və pragmatik intensiyanın variativliyin müvafiq növündən asılılığının təhlili verilir ki, bu da əsərin elmi yeniliyinə dəlalət edir.

Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti müasir dilçilikdə və müasir paremiologiyada variativlik nəzəriyyəsinə mövcud yanaşmaların sistemləşdirilməsi və ümumiləşdirilməsindən ibarətdir. Dissertasiya işində elmi araşdırmalar nəticəsində irəli sürülmüş nəzəri müddələrdən müvafiq paremioloji mətnlərin öyrənilməsində, eləcə də variativliklə bağlı bir çox məsələlərin aydınlaşdırılmasında istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqatın nəticələrindən dil nəzəriyyəsi, leksikologiya, paremiologiya, stilistika çərçivəsində xüsusi kursların və xüsusi seminarların işlənilib hazırlanması və bu mövzularda mühazirələrin oxunmasında, xarici dil kimi ingilis dilinin tədrisi praktikasında, habelə mədəniyyətlərarası ünsiyyət və s. üzrə metodiki tədris vəsaitlərinin tərtib olunmasında istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın mənbələri. Mövzu üzrə araşdırılma aparılarkən həm ingilis, həm də Azərbaycan yazıçılarının bədii əsərlərindən, hər iki dildə mövcud olan müxtəlif paremioloji lüğətlərdən, həmçinin aidiyyəti olan kitab, ensiklopediya və internet resurslarından istifadə olunmuşdur.

Tədqiqat metodları obyektin dil materialının, işin məqsəd və vəzifələrinin spesifikliyi nəzərə alınmaqla seçilmişdir. Dissertasiya işində əsasən müqayisəli-tutuşdurma, semantik və kontekstual-pragmatik interpretasiya, həmçinin dilin transformasiya metodlarından istifadə olunmuşdur. Bunların köməkliyi ilə faktlar ümumiləşdirilmişdir.

Müdafiəyə çıxarılan müddəalar:

1. Variativlik dilin inkişafının obyektiv və labüd nəticəsidir, o, müxtəliflik yaradır, yeni formanı canlandırır. Variativliyə gətirib çıxaran səbəblər qavramanın deavtomatizasiyası, sadələşdirməyə, dildə izafiliyin aradan qaldırılmasına meyillikdir.

2. Variativlik atalar sözləri və deyimlərin ən mühüm və universal əlamətlərindən biridir, yəni hazır şəkildə müəyyən sabitliyi və təzələnmə qabiliyyəti ilə xarakterizə olunur. Frazoloji vahidlər səviyyəsində variativlik bir çox səbəblərdən irəli gələ bilər. Bədii mətnlərdə istifadə edilən atalar sözlərinin demək olar ki, 40 %-i bu və ya digər səviyyədə transformasiyaya uğrayır.

3. Leksik variativlik və onun konkret təzahürləri – substitusiyaya (əvəzləmə), eksplikasiya (genişlənmə) və eliminasiya (çıxarma,

kənarlaşdırma)– paremik vahidlər sahəsində ən geniş yayılmış növdür. Kommunikativ formanın variasiyası (atalar sözü kəlamının sual formasında işlədilməsi), eləcə də sintaktik sinonimiya ilə bağlı struktur-sintaktik variativlik atalar sözləri üçün spesifik növlərdir. Struktur-semantik dəyişkənliyin təzahürü kimi dildə özünü göstərən morfoloji variativlik isə daha az təqdim olunur.

4. Transformasiyaya uğramış atalar sözlərinin semantikasi əsas etibarilə, “daralma-genişlənmə” şkalası çərçivəsində dəyişikliyə uğrayır.

5. Atalar sözü mətnlərinin transformasiyası iki və daha çox mənə dəyişiklikləri yaradır.

Dissertasiya işinin aprobasiyası. Dissertasiya işi Azərbaycan Dillər Universitetinin Linqvokulturologiya kafedrasında yerinə yetirilmişdir. Tədqiqatın məzmunu və əsas nəticələri Respublika və Beynəlxalq səviyyəli elmi konfranslarda təqdim olunmuş məruzələrdə, həmçinin ölkəmizdə və xaricdə çap olunmuş elmi jurnallarda məqalə və tezislər şəklində öz əksini tapmışdır.

Dissertasiya işinin strukturu. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyatın siyahısından ibarətdir.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın “*Giriş*” hissəsində mövzunun aktuallığı əsaslandırılır, tədqiqatın obyekt və predmeti, elmi yeniliyi, məqsəd və vəzifələri, müdafiəyə çıxarılan müddəalar müəyyənləşdirilir, dissertasiyanın nəzəri və praktik əhəmiyyəti, tədqiqatın metod və üsulları, aprobasiyası və quruluşu haqqında məlumat verilir.

Dissertasiyanın birinci fəslə “*Atalar sözlərinin müasir dilçilikdə tədqiqi*” probleminə həsr olunmuşdur. Bu fəsildə paremioloji minimum olan atalar sözlərinin məzmun, semantik və funksiya baxımından təhlili aparılır, müasir dövrdə atalar sözlərinin statusu ilə bağlı məsələlərə aydınlıq gətirilir.

Dilin tarixi inkişafı nəticəsində meydana gələn müxtəlif məzmunlu atalar sözlərinin həm frazeologiyanın, həm də paremioloji minimum kimi paremiologiyanın obyektı olaraq öyrənilməsi vacib məsələlərdən biri hesab olunur. Bu baxımdan atalar sözündə bir sözü yerindən oynatmaq, ya da sözlərin sırasını dəyişmək ifadənin sintaksisini pozub təsir gücünü azalda bilər. Bu fakt onunla izah olunur ki, həmin tərkiblər milli dil və düşüncənin bir-birinə qarşılıqlı təsiri nəticəsində artıq qəliblənmiş bir şəkil almışdır.

Möhkəm milli xüsusiyyətə, koloritə malik olduğu üçün başqa dillərə də çox zaman eynilə çevrilə bilməyən, həmişə canlı həmin söz inciləri bütövlükdə bir hikmət xəzinəsidir.¹ El nümunəsi sayılan hər bir atalar sözü müəyyən məqsədlə yarandığı kimi müəyyən ideyanı da təlqin edir; hər birində xalqın təfəkkürü, adət və ənənələri ilə bağlı olan böyük bir hadisəyə işarə olunur; hər birini oxuyanda qarşımızda böyük bir dövr canlanır; həmin dövrdə xalqın güzəranı, insanların münasibəti, siniflər arasında fərqlər, ictimai ziddiyyətlər, bir sözlə, dövrü səciyyələndirən xüsusiyyətlərlə tanış oluruq. Atalar sözləri ədəbiyyata və hətta məcmuələrə daxil edilməzdən əvvəl xalq dilində uzun müddətli inkişaf yolu keçmişdir.²

Ümumiyyətlə, folklorun digər janrları ilə müqayisədə təcrübənin bəri sayılan, xalq zəkasını özündə əks etdirən hikmət dolu atalar sözü və məsəllər məhz yığcamlığı, qısa forması, lakin geniş məzmunu, dərin mənası, yüksək bədiiliyi, güclü təsiri, həyatiliyi, ibrətamizliyi ilə adamı heyran edir.

Deyilənlərdən belə bir fikir formalaşır ki, xalqların hikmət xəzinəsi sayılan atalar sözləri ingilis və Azərbaycan xalqlarının folkloruna sirayət etmiş, orada da eyni, olduğu kimi qalmış, ya da variantlarla zənginləşmişdir. Belə paralel məzmunları aşağıdakı atalar sözlərində nəzərdən keçirək.

Allah bir kəsə qəzəb eləmək istəsə, əvvəlcə onun aqlını başından alar.³

Whom God would ruin, he first deprives of reason.⁴

Arı kimi balı da var, zəhəri də.⁵

Like bees that have honey in their mouths have stings in their tails.⁶

Açgözün qarını doyar, gözü doymaz.

One's eyes is bigger than one's belly.⁷

Paremik vahidlər sayılan atalar sözləri müəyyən hadisəni, vəziyyəti izah etdiyinə görə məntiqi mənaya malikdir.⁸

¹ Azərbaycan xalq ədəbiyyatı. Atalar sözləri. Bakı: Öndər nəşriyyatı, 2004, c.4.

² Apperson G.L. Proverbs and proverbial phrases. A Historical Dictionary. London, Toronto, 1929, p.18.

³ Hüseynzadə Ə. Atalar sözləri. Bakı: Yazıçı, 1985, s. 54.

⁴ Johnson A. 500 Common English proverbs. London, 1955, p. 127.

⁵ Zöhrab-Məcid M. Azərbaycanca-ingiliscə atalar sözləri. Bakı: Naşir, 2002, s.52.

⁶ Smith W.G. The Oxford Dictionary of English Proverbs. 3rd edition, 1976, p.204.

⁷ Abbasquliyev T. İngilis atalar sözləri və onların azərbaycanca, rusca qarşılıqları. Bakı: Elm, 1981, s.127.

⁸ Пермяков Г.Л. Пословицы и поговорки народов Востока. Москва: Лабиринт, 2001, стр.179.

Atalar sözlərində semantik oxşarlıq müxtəlif yollarla əmələ gələ bilər. Bir qisim tədqiqatçıların fikrinə görə bu mövzuları bir xalq başqa bir xalqdan alır, bəzən isə qaynayıb-qarışma və qarşılıqlı təsir nəticəsində yaranır. Bir qisim alimlər isə semantik oxşarlığı təkcə dillərin genetik bağlılığı ilə izah etməyi kifayətləndirici hesab etmirlər.

Birinci qrup alimlər bu fikirdədirlər ki, semantik oxşarlıq müxtəlif geneoloji bölgüyə daxil olan xalqların müxtəlif dövrlərdə tarixi, ictimai, iqtisadi, mədəni və sair amillərinin inkişafındakı ümumiliyi ilə əlaqədardır. Bunlar eyni oxşar şəraitdə meydana çıxmışdır.

İkinci qrup tədqiqatçılar bu fikirdədirlər ki, semantik oxşarlıq bəzən eyni, bəzən də yaxın ictimai şəraitdə bir-birindən asılı olmadan müstəqil şəkildə yarana bilər.

Üçüncü qrup tədqiqatçılar bu fikirdədirlər ki, bir sıra xalqlar arasında mənşə və dil qohumluğu olub-olmamasına baxmayaraq, ərazicə bir-birinin yaxınlığında yaşayan xalqların iqtisadi, ictimai, siyasi və mədəni əlaqələri nəticəsində bu paremiyalar qarşılıqlı surətdə bir-birinə təsir etmiş və biri digərinə keçmişdir. Paremiyalarda ifadə edilən fikir və anlayışlar müxtəlif xalqlarda az və ya çox dərəcədə eyni olmuşdur.¹ Qədim və yeni qəbilələrin, demək olar ki, hamısında oxşarlıq ondan baş vermir ki, bir sıra qanunları bir xalq başqasına xəbər verir, ondan baş verir ki, bunlar bəşəriyyətin hissə və təfəkküründə həkk olunmuşdur.²

Paremiyalarda semantik oxşarlığın yaranması üçün qeyd edilən üçüncü yola tərcümə qolunu da daxil etmək mümkündür. Tərcümə müxtəlif dillərdə danışan insanların ünsiyyəti üçün etibarlı əsas yaratmaqla semantik paralellərin meydana gəlməsinə, folklor aforizmlərinin yayılmasına kömək edir.

Atalar sözlərinin funksiyalarına gəldikdə demək olar ki, dil funksional bir sistem olduğundan və atalar sözlərinin dil strukturunda özünəməxsus və vacib funksiyasını nəzərə alsaq onda onların kommunikasiya prosesində necə bir əhəmiyyətli rola malik olduğunu deyə bilərik. Dilçi tədqiqatçıların böyük əksəriyyəti Praqa dilçilik məktəbinin mövqeyindən çıxış edərək funksiyaları məqsədyönlü istiqamət kimi izah edirlər. Onlar belə hesab edirlər ki, həm dil, həm də onun hər bir yarım sistemi məqsədyönlü xarakter daşıyır. Müxtəlif müəlliflər atalar sözlərinin funksiyalarını dedikdə, aksiomatik, emosional, estetik, sübutedic, ibrətverici (didaktik), informativ, tərbiyəedic, qoruyucu və bir çox başqa funksiyaları

---

¹ Буслев Ф.И. Русские пословицы и поговорки. Москва, 1954, с.23.

² Снегирев И.М. Словарь русских пословиц и поговорок. Москва, 1997, с.16.

sadalayırlar. Atalar sözləri hər şeydən əvvəl nitqdə didaktik funksiyanı yerinə yetirirlər.¹ Atalar sözlərinin nitqdə əsas funksiyaları—inandırma və təlqindir. Tamamilə aydındır ki, belə struktur-məntiqi vahidlər olan atalar sözlərinin yalnız bir yeganə dominant funksiyası ola bilməz.² Həyat problemlərinə əsaslanaraq, atalar sözləri vəziyyətdən nəticə çıxarmaqda, qərar verməkdə və ya işin gedişatını təklif etməkdə bizə yardımçı olur. Bu, böyük və kiçik çətinliklərin həlli üçün təsəllidir və seçim ediləndə bir bələdçidir.³ Sayca kifayət qədər olan müxtəlif funksiyaların mövcudluğu şəraitində adları çəkilən funksiyalardan daha vacib olan bir məsələ meydana çıxır ki, bu da atalar sözlərinin digər dil vahidlərindən fərqləndirir. Demək gündəlik həyatımızda nə qədər tipik situasiyalar varsa, bir o qədər də pəremik funksiyalar mövcuddur.

Dissertasiyanın dörd yarım fəsildən ibarət olan ikinci fəsli “*Variativliyin lingvistik xüsusiyyətləri*”nə həsr olunmuşdur. Bu fəsildə variativlik və invariantlıq, variativliyin yaranma tarixi və səbəbləri, variativlik və norma təhlil olunur, variativlik dildəki dinamik dəyişikliklərin amili kimi izah olunur. Birinci yarım fəsil “*Variativliyin yaranma tarixi və səbəbləri*” adlanır. Dil dinamik inkişafda olan bir proses olduğundan daim dəyişkənliyə məruz qalır və onun özünəməxsus xüsusiyyətləri meydana çıxır. Bunlardan biri də variativlikdir.

Dilin variativliyi ideyaları ən ümumi formalarda Praqa dilçilik məktəbinin dilçiləri tərəfindən müəyyən edilmişdir. Onlar dilin elastik sabitliyi və ona xas olan sabitlik və dəyişkənlik dixotomiyası haqqındakı təsəvvürlərdə əks olunurdu. Variativlik termini vasitəsilə Praqa məktəbi dilçiləri lingvistik təhlilin obyektləri kimi sinxroniya və diaxroniya arasındakı uçurumu dəf etməyə və onların bir-birinə nüfuz etmələrini nümayiş etdirməyə müvəffəq oldular.

Variativlik dilin bütün səviyyələrində yerli və əcnəbi dilçilər tərəfindən araşdırılmışdır. (L.V.Şerba, L.P. Zinder, V.N.Yartseva, F.Veysəlli, D.Yunusov və s.).

Variativlik dedikdə “şəklini dəyişmə prosesi”, “qismən və ya natamam dəyişkənlik”, “şəklini dəyişmə qabiliyyəti” anlaşılır. Variativlik dildə müxtəlif təzahür və mövcudluq formalarna malik dil hadisələrinin olduqca

---

¹Куратчик М.В. О фразеологической вариантности и структурной синонимии в современном английском языке//Вологда, 1975, с.33.

²Ожегов С.И. Лексикология. Культура речи. Москва, 1974, с.67.

³Taylor A. The Style of Proverbs//Proverbium, 1965, p.18.

geniş spektrini əhatə edir.¹ Variativliyin yaranması linqvistik hadisələrlə sıx bağlıdır. Linqvistik variativlik dedikdə sosiolinqvistik variativlik, tekstual variativlik, regional variativlik və s. nəzərdə tutulur. Variativliyin meydana çıxma səbəbləri dilin inkişafının daxili və xarici amillərinin qarşılıqlı təsirində öz əksini tapır. Sistem daxili səbəblər dilin öz imkanları hesabına yaranır (analogiya, dil işarəsinin assimetrikliyi, nitq qənaəti və s. qanunlarının fəaliyyəti). Xarici xarakterli səbəblər sırasında adətən başqa dillərlə təmasların, müxtəlif dialekt təsirlərinin, dilin sosial cəhətdən fərqliliyinin və s. adları çəkilir.

İkinci yarımfəsil "*Dilçilikdə variativlik və invariantlıq anlayışı*" adlanır. A.İ. Molotkova görə variativlik frazeologizmin əsas xüsusiyyətlərindən biridir ki, bu dil hadisəsi zamanı frazeologizmin komponenti sözə aid olan bir neçə əlamətləri (leksik məna, dəyişmə forması və sintaktik funksiya) itirir². Variativliyi xarakterizə edən digər iki dil hadisəsi paradiqmatik və sintaqmatik cərgələrin yaranmasıdır. Paradiqmatik və sintaqmatik cərgələr elə dil hadisələridir ki, onların məğzi nitq ünsiyyətində meydana çıxır. Paradiqmatik planda müvəqqəti variativlik deyilən cərgələr özünü göstərir. Dildə müvəqqəti variativliyin mövcudluğu o deməkdir ki, dil fəsiləsiz hərəkətdədir və dəyişikliyə məruz qalır. Dildə hər an paralel ifadə tərzləri— köhnə elementlər və təzə meydana çıxan elementlər təzahür edir. Məsələn: *aeroplan—təyyarə, qaim—möhkəm* və s.

Variativliyin əsasını obyektin şəkildəyişməsi silsiləsində eyniliyini özündə saxlayan invariantlıq təşkil edir. İnvariantın aydınlaşdırılması variant termininin şərhindən asılıdır. Variant və invariant anlayışları dilçiliyə ilk dəfə Praqa dilçilik məktəbinin nümayəndələri tərəfindən gətirilmiş, əvvəl fonem səviyyəsində başa düşülmüş, sonralar isə dilçiliyin digər sahələrinə tətbiq olunmağa başlamışdır. Praqa dilçilik məktəbinin nümayəndələri fonemi invariant, onun səslə təzahür formasını isə "variant" adlandırmışlar. Variantlıq və invariantlıq dilin mahiyyəti və təyinatı ilə sıx bağlı olan iki dixotomiyadır.³ Sözlər və qrammatik formaların özü də variant ola bilərlər. Variantlığın dar və geniş anlamları hətta ayrı-ayrı, xüsusi halların, məsələn, *yön-yönüm, bilik-bilgi, qumlaq-qumsal* kimi

¹ Солнцев В.М. Вариативность как общее свойство языковой системы// Вопросы языкознания. Москва, 1984, с.70.

² Молотков А.И. Основы фразеологии русского языка. Ленинград: Наука, 1977, с.103.

³ Якобсон Р.О. Типологические исследования и их вклад в сравнительно-историческое языкознание //Новое в лингвистике. Вып. III. Москва, 1973, с. 96.

formaların tutuşdurulması hallarında belə ortaya çıxırlar. Variantlar kontekst və situasiya ilə şərtlənən və həmin funksional sistemdə onların realizasiyasına imkan verən dil vahidlərinin şəklinin dəyişməsidir.¹ İnvariant bir mənanın konkret modifikasiyalarından uzaqlaşdırılmış mücərrəd ifadəsidir. İnvariant qrup və sinfi təşkil edən konkret obyektlər yığındır və invariant anlayışında variantları təşkil edən obyekt sinfinin ümumi xassələri öz əksini tapmışdır.

Üçüncü yarımfəsil “*Variativlik və norma*” adlanır. Hər bir müasir ədəbi dilə tək-cə müxtəlif dil vasitələrinin işlədilməsində sabitliyin səviyyəsi deyil, eləcə də dilin funksiyalarının reallaşması prosesində bir neçə variantlar dəsti xasdır. Variativlik dilin universal xassəsi olduğundan dilin normaya salınması faktının aydınlaşmasını da zəruri edir. Ədəbi dilin normaya salınması prosesində düzgün yazı qaydalarının və düzgün tələffüzün rolu böyükdür. Estetik nöqteyi-nəzərdən, hətta fonetik mövqe, şərait nöqteyi-nəzərindən yanaşdıqda *atlar, adamlar, səninlə əvəzinə atdar, adamnar* və ya *sənnən* şəklində tələffüzü daha üstün tuta bilərik. Lakin ümumi vahid dil norması nöqteyi-nəzərindən yanaşdıqda burada pozğunluq olduğunu görürük. Bu sözlərin sonuna bitişən şəkilçinin formalaşması üçün əsas olan qanunlar və bu şəkilçilərin tarixi inkişafı göstərir ki, bu sözlərdəki cəm şəkilçisi *-lar* və *-lər* fonetik tərkibdə sabitləşmiş və biz bunları belə tərkibdə tanıyıırıq. Bu şəkilçi tarixi inkişafına görə açıq damaq səslərindən biri vasitəsi ilə *l*, *p* səssizlərinin bağlanması bildirir. Göründüyü kimi, norma və variativlik iki tərəfli və bir-birindən asılı dil hadisələridir: əgər variativlik ədəbi dil normasının spesifikliyini müəyyənləşdirirsə, digər tərəfdən isə məhz norma variativliyin işlənmə tezliyini, eləcə də variativlərin sayını və tiplərini müəyyənləşdirir.

Norma nəinki səs və söz səviyyəsində, eləcə də frazeoloji səviyyədə özünü göstərir. Dilçilikdə frazeoloji vahid komponentlərinin qarşılıqlı əvəzlənməsi normadan kənara çıxma sayılır.² Əgər hər yeni variant dilin spesifik normalarına tabe olmur, onda dildə ən qısa bir zamanda xaosun yaranacağını sübut etməyə ehtiyac qalmır, buna görə də dildə variasiya norma problemi ilə bağlıdır.³ Deməli, dildə variativlik normadan kənara çıxma sayılmır, dil normasının pozulması deyil, əksinə frazeoloji vahidin

---

¹Veysəlli F. German dilçiliyinə giriş. Bakı, 2003, s.156.

² Архангельский В.Л. Устойчивые фразы в современном русском языке. Ростов-на-Дону, 1974, с.15.

³ Рогожникова Р.П. Культурно-семиотические аспекты народной фразеологии: Автореф. докт. дис. СПб, 1997.

variantları norma ilə təsdiq edilir¹.

Dissertasiyanın ikinci fəslinin axırcı yarımfəslı “*Variativlik dildəki dinamik dəyişikliklərin amili kimi*” adlanır. Variativlik dilin qeyri-sabitliyinin, onun sinxroniyada daxili dinamikasının təzahürü, diaxroniyada isə onun tarixi baxımdan şəklini dəyişməsi prosesidir. Dilin dinamik xassələrinin təzahürü olaraq variasiya əksər hallarda dildə onun tarixi mövcudluğunun hər bir anında müxtəlif xronoloji mənsubiyyətli, yəni dildə əvvəllər olmuş və yaxud, əksinə, hələ təzə-təzə dilin mövcud sisteminə yol tapıb daxil olan yeniliklərin birgə mövcudluğunun nəticəsidir². Hərçənd, innovasiyaların və deməli, dildəki variasiyaların mənbələri müxtəlifdir. Onların sırasına aşağıdakılar aid edilə bilər: dil sisteminin parallel struktur imkanlarından istifadə; bəzi dil fərqlərinin ayrı-ayrı sözlər və konstruksiyalarda neytrallaşması, bu, həm sinxroniya, həm də diaxroniyada müşahidə olunur; dil sistemini təşkil edən elementlərin fərqli zamanlara aidliyi; dilin ayrı-ayrı lokal dəyişmələrinin qarşılıqlı təsiri ilə bağlı fərqli zamanlılığı; dilə başqa dillərin interferensiya proseslərinə gətirib çıxaran təsirləri. İnterferensiya –ikinci bir dili öyrənərkən yaranan ikidillilik şəraitində ana dilinin təsiri ilə ikinci dildə dil normalarının pozulması deməkdir. Qeyd edək ki, variativliyin mümkün mənbələri sırasında dilin işlədilməsi zamanı fərdi komponentin də adı çəkilir. Lakin verilmiş halda nəyin birinci, nəyin ikinci olduğunu tam müəyyənliklə demək xüsusilə çətinidir.

Dilin bir universal xassəsi kimi variativliyin dil dəyişmələri ilə əlaqəsi müxtəlif dilçilər (U.Labov, K.Mattayer, V.Yartseva, N.Semenyuk) tərəfindən araşdırılmışdır³. Bir tərəfdən, tarixi dəyişikliklər variativliyin mühüm mənbələrindən biri, digər tərəfdən, variant formaları və strukturlarının meydana çıxması bir çox hallarda bir qisim elementlərin başqaları ilə əvəzlənməsi nəticəsində baş verən tarixi dəyişilmələrin vacib mərhələsidir.

Variativlik heç də dil sisteminin dəyişmələrinə aparıb çıxarmır, forma və konstruksiyaların paralelizmi, leksemlərin variativliyi və sinonimliyi

---

¹ Шахбагова Д. Лексикология английского языка. Москва: Лабиринт, 1975, с.168.

² Щур Г.С. О принципе инвариантов в лингвистике и другие науке. Ленинград, 1972, с.78.

³ Федулєнкова Т.Н. Специфика фразеологической вариативности. Сб. науч.тр. Вып.5. Архангельск: ПГУ, 2003, с.163-164.

tarixi dəyişikliklərlə yanaşı onun dinamikasını da təmin etməklə dildə saxlanıla bilərlər.¹ N.Semenyuk yazır: E.Koseriunun fikrincə, dildə variativliyi doğuran kommunikativ tələbatdır².

Dissertasiyanın üçüncü fəslı “*Müasir paremiologiyada variativlik*” adlanır. Beş yarım fəsil dən ibarət olan bu fəsil də atalar sözləri paremioloji minimum kimi araşdırılır, atalar sözlərində variativliyin tipləri (leksik, morfoloji, struktur-sintaktik səviyyədə) müəyyən ləşdirilir və atalar sözlərində variativlik və sinonimlik probleminə toxunulur. Bu bir qaçılmaz faktdır ki, paremioloji minimum olan atalar sözlərinin həm nitqimizdə, həm bədii əsərlərdə, həm də mətbuat səhifələrində daima modifikasiyalara məruz qaldığını görürük və əlbəttə ki, bu fakt atalar sözlərində variativliyi araşdırmaq zərurətini ortaya qoyur.

Həm ingilis, həm də Azərbaycan dilçiliyində dilin bütün səviyyələrində variativlik probleminə maraq getdikcə artmaqdadır. Atalar sözlərində variativliklə bağlı V.Belikov,³ O. Permyakov,⁴ B.Vaytinq,⁵ A.Teylor,⁶ C.Blək⁷ araşdırmalar aparmışdır. Paremiologiya sahəsi ta qədimdən bəri dilçilərin diqqətini cəlb etmişdir. İlk dəfə olaraq paremiyaları təsnif edib, sistemləşdirən Aristotel olmuşdur (b.e. 384-322 il əvvəl). O qeyd edirdi ki, mənanın ifadə yığcamlığına görə paremiyalar – qədim fəlsəfənin elementləridir.

Atalar sözlərində variativlik probleminin həlli ilk öncə paremioloji normanın aydınlaşdırılmasından asılıdır. Praqa məktəbi dilçilərinin apardığı işlərin təhlili göstərir ki, norma nəzəriyyəsi, bir tərəfdən dilin konkret tələbatından asılı olaraq meydana gəlir, digər tərəfdən isə, F. De. Sössürün nitqin və dilin dixotomiyası nəzəriyyəsinə əsaslanır. Tələbatın nəticəsində dili tənzimləyən meyarlar və prinsiplər yenidən qurulur, və məhz bu səbəbdən norma ikili xassəyə malik olmaqla fərqləndirici əlamətlər daşıyır. V.P. Jukova görə normanın şərhı ilə əlaqədar iki cür yanaşma mövcuddur:

---

¹Ярцева В.Н. Проблемы языковой вариативности. Москва: 1990, с.123.

² Семенюк Н.Н. Некоторые вопросы изучения вариантности // Вопросы языкознания. Москва, 1996, с.23.

³Беликов В.И. Паремии как объект лексикографии. Вопросы филологии. Москва, 2000, с.125.

⁴Пермяков Г.Л. Основы структурной паремииологии. Москва: Главная редакция восточной литературы, 1988, с.132.

⁵Whiting B.G. Chaucer's use of Proverbs. Harvard University press 1934, p.62.

⁶Taylor A. The Style of Proverbs// Proverbium, 1965, pp.76.

⁷Jonathan B. An electronic journal of International Proverb Studies. Vol 1:1995, № 2// Oxford University.

50-ci ilə qədər dil norması yalnız düzgün istifadə qaydası hesab olunurdu. Bu yanaşmaya görə, norma-dilxarici hadisədir. İkinci yanaşmaya görə norma hamı tərəfindən qəbul olunmuş düzgün istifadə qaydasıdır¹.

Ədəbi dil normasına uyğun gələn dil vasitələrinin variantlığı prinsipi müasir paremiologiyanın əsas müddəalarından biridir. Üslubi və ərazi fərqlərinin olması səbəbindən Praqa diçilik dərəcəsinin nümayəndələri paremioloji normaya ərazi və üslubi variantların da daxil olmasını düzgün hesab etmişlər. Deməli paremioloji norma dedikdə hər hansı bir dilin daşıyıcıları tərəfindən işlədilən paremioloji vahidlərin, eləcə də sosial, mədəni və siyasi proseslərin təsiri altında dildə meydana çıxan yeni aktual atalar sözlərinin məcmusu nəzərdə tutulur.

Qeyd edək ki, paremioloji vahidlərin təsviri zamanı “variantlik”, “transformasiya”, “modifikasiya”, eyni zamanda “şəklini dəyişmiş variant”, “transformasiya edilmiş variant” və ya sadəcə “variant” terminlərinə rast gəlirik. Variantlik, dəyişkənlik – atalar sözünün mühüm əlamətlərindən biridir. V.İ. Belikov özünün «Паремии как объект лексикографии» adlı məqaləsində qeyd edir ki, variantlik atalar sözlərinin lüğətini əks etdirir². Məlumdur ki, variantlik müxtəlif səviyyələrdə - leksik, morfoloji, struktur-sintaktik və s. səviyyələrdə özünü göstərir. Leksik variantların tərkibində, adından da görüldüyü kimi, leksik dəyişikliklər aparılır. Burada sözlərin bir və ya ikisi fərqli səciyyə daşıyır, qalan komponentlər isə ortaq olur. Bu baxımdan leksik səviyyədə variantlığın aşağıdakı tipləri araşdırılır: leksik substitusiya (əvəzləmə), eksplikasiya (əlavələr), eliminasiya (ixtisar).

Bir-birini əvəz edən komponentlər arasındakı əlaqələrin təhlili göstərir ki, ən geniş yayılmış əlaqə növü mənaca yaxın sözlərin bir-birini əvəz etməsidir, başqa sözlə, sinonimlərin və ya eyni tematik qrupa daxil olan sözlərin bir-birini əvəz etməsidir. Deyilənləri aşağıdakı misallarda nəzərdən keçirək:

Xana yaradı, bəyə yaradı, keçəl Qənbərə yaramadı?!

*Xana yaradı, bəyə yaradı, keçəl qıza yaramadı?!*³

Ağıl yaşda deyil, başdadır

*Elm yaşda deyil, başdadır*⁴.

---

¹ Жуков В.П. Русская фразеология. Москва: Высшая школа, 1986, с. 192.

² Беликов В.И. Паремии как объект лексикографии. Вопросы филологии. Москва, 2000, с.25.

³ Hüseynzadə Ə. Atalar sözləri. Bakı: Yazıçı, 1985, s.627.

⁴ Xalqımızın deyimləri və duyumları. Bakı: Maarif, 1988, c.128.

Experience is the mother (father) of wisdom.¹

The face is the index of the heart (mind)²

Atalar sözlərində leksik substitutsiya aşağıdakı yollarla aparılır:

1. Assosiativ, 2. Kontekstual (situativ), 3. Bədi

Atalar sözlərinin leksik variativliyinin yaranmasında birinci yeri fəal nitq hissəsi isimlər, ikinci yeri fellər, üçüncü yeri sifətlər tutur. Ən az təsadüf olunanı sayların əvəzlənməsidir. Məsələn:

Two (many) heads are better than one³.

Yüz ölç, bir biç / On ölç, bir biç⁴.

Leksik eksplikasiya atalar sözünün tərkibinə əlavə komponentlərin daxil edilməsi ilə müşahidə olunur ki, bu da onun leksik tərkibinin genişlənməsinə səbəb olur. Bu zaman modalizatorlardan istifadə atalar sözlərinin hamıya məlum olduğunu göstərir. Modalizator atalar sözlərinin linqvo-praqmatik xüsusiyyətlərini xeyli dəyişə bilər. Müqayisə edək:

Cut your coat according to your cloth - Ayağını yorğanına görə uzat.

The girl was poor and had to *cut her coat according to her cloth⁵*.

“Uzat” modalizatoru konkretləşdirici kimi çıxış edir (müqayisə et: yorğanına görə ayağını uzatmaq lazımdır, olar): *Ayağını yorğanına görə uzat* implikasiyada “lazımdır” kimi məsləhət bildirir, variant vahidində isə hərəkətin məcburiliyi və praqmatik funksiyanın gileyə dəyişməsi (öz cüzi gəlirinə uyğun dolanmağın lazım gəldiyi) qeyd olunur.

Leksik dəyişikliyin növbəti tipi *eliminasiya* adlanır. İngilis dilində olduğu kimi müasir Azərbaycan dilində də, cümlədə bir və ya bir neçə söz buraxılır. Bu cümlələrin əsas xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onların tərkibindən fikrin tamlığı üçün əsas olmayan və lazım olsa belə, çox asanlıqla təsəvvür olunan, kontekstdə ifadə olunmuş ümumi mənaya görə bərpası mümkün olan söz buraxılır.

Əsərləri nəzərdən keçirdikdə də görürük ki, müəlliflər bu və ya digər atalar sözlərinin natamam söylənməsinə üstünlük verir, bu isə digər bir fikirlə uzlaşmamazlığa gətirib çıxarır. Belə ki, danışanın emosional vəziyyətini oxucuya daha ifadəli çatdırmaq üçün müəllif atalar sözünü ixtisar edir. Məsələn:

---

¹ Smith W.G. The Oxford Dictionary of English Proverbs. 3rd edition, 1976, p.120.

² Кузьмин С.С. Русско-английский словарь пословиц и поговорок. Москва, 1989, с.127.

³ Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. Москва, 1984, с.296.

⁴ Azərbaycan xalq ədəbiyyatı. Atalar sözləri Bakı: Öndər nəşriyyatı, 2004, c.245.

⁵ Maugham S. Theatre. Cambridge University Press, 1937, p.124.

İlkin sitat forma: *Qonşu qonşunun itkisini bayatı çağıra-çağıra tapar.*¹

Bədii əsərdə: *Qonşu qonşunun .....*²

İlkin sitat forma: *Altmışında zurnaçılıq öyrənən gorunda çalar.*³

Bədii əsərdə: *Altmışında zurnaçılıq.....*⁴

XVI əsrə aid olan atalar sözlərində bu tip variativliyə də rast gəlinir. Belə ki, Oksford lüğətində aşağıdakı atalar sözünün XVI əsrdə məhz bu şəkildə işlənməsi qeydə alınmışdır:

*“A man has his hour and a dog his day”*⁵ Müasir lüğətlərin hamısında bu atalar sözünün leksik tərkibcə xeyli ixtisar olunmuş forması öz əksini tapmışdır.

“Every dog has his day” - *“Bizim də küçədə bayram olar”*

“Yerin də qulağı var” Azərbaycan atalar sözünə Oxford lüğətində aşağıdakı variantlarda rast gəlik.

Fields (Hedges) have eyes, and woods (walls) have ears.

*Walls have ears*⁶.

Görünür, atalar sözünün belə sıxılaraq qısaldılması onun birinci və ikinci hissələrinin mənacə eyni olmasının nəticəsində mümkün olmuşdur.

Morfoloji səviyyədə variativlik bu və ya digər qrammatik dəyişiklikləri olan variativlikdir. Morfoloji variativlikdə –s və ya –es sonluqları frazeoloji birləşmədəki isimlərin sonuna artırılır. Məsələn,

The crow thinks her own *bird(s)* fairest (white) - *Qarğadan gözəl quş istədilər, o balasını göstərdi.* Eyni ilə Azərbaycan dilində *-lar: -lər* cəm şəkilçisi isimlərin sonuna artırılaraq variativlik yaradır.

İngilis dilində mövcud olan atalar sözlərindən fərqli olaraq Azərbaycan atalar sözlərində ismin müxtəlif hallarda işlənməsinin şahidi oluruq. Məsələn;

“Dünya malı dünyada qalacaq” atalar sözündəki *dünya* sözü bədii əsərlərdə *dünyanın* kimi - yəni ismin yiyəlik halında verilmişdir. Məsələn:

- Mən təmiz vicdanı bütün dünya nemətlərindən üstün tuturam!- deyər Murtuzov dik dayandı. –Mənim adılanə iş apardığımı bu ətrafda, uşaqdan böyüyə hər bir kəs bilir! *Dünyanın malı dünyada qalacaq*, insan bu

¹ Hüseyinzadə Ə. Atalar sözləri. Bakı: Yazıçı, 1985, s.215.

² Anar. Seçilmiş əsərləri, I cild. Bakı, 1988, s.109.

³ Hüseyinzadə Ə. Atalar sözləri. Bakı: Yazıçı, 1985, s.59.

⁴ Rəhimov S., Şamo III hissə, Bakı, 1964, s. 682.

⁵ Simpson J.A. The Concise Oxford Dictionary of Proverbs. Oxford, New York, 1985, p.147.

⁶ Smith W.G. The Oxford Dictionary of English Proverbs. 3rd edition, 1976, p.316.

dünyadan bir təmiz ad-san aparacaqdır!¹

Eyni zamanda ismin çıxışlıq və yönlük halları da variativlik yaradır:

“*Ustadına kəc baxanın, gözlərindən qan damar*” atalar sözündə ismin çıxışlıq halında olan *gözlərindən* sözü işləndiyi halda S. Rəhimov öz əsərində *gözlərinə* kimi işlətmişdir. Məsələn:

Bununla da az-çox cəsarətə gələn Müqim bəy bir an əvvəl öz həddini aşan Ələmdarı itaətdə saxlamaq istədi. Ağa öz nökrinə anlatmaq istədi ki, “*ustadına kəc baxanın, gözlərinə qan damar!*”².

Feil komponentlərinin bir-birini əvəz etməsi ilə əmələ gələn variantlara daha tez-tez rast gəlmək olur, lakin eyni zamanda feilin qrammatik arxaizmləri daha uzun müddət özündə saxlaması halı müşahidə olunur. Əlbəttə bu fakt yalnız ingilis atalar sözlərinə xasdır. Burada ən səciyyəvi forma olaraq, üçüncü şəxsin tək halının arxaik və müasir formalarının əvəzlənməsini göstərmək olar. Məsələn:

One hand washeth (washes) another.

*Pride goeth (goes) before, and shame cometh (comes) after*³.

İstər İngilis, istərsə də Azərbaycan bədii ədəbiyyatında işlənən atalar sözlərində feil növlərinin əvəzlənmələrinə də rast gəlirik. Bu və ya digər feil növündən istifadə olunması müəyyən dərəcədə ənənəvi şəkildə məhdudlaşmış ola bilər, lakin müvafiq feil növündən istifadə olunması, əsasən, cümlədən irəli gələn tələbatdan asılıdır. Belə ki, məlum növ əvəzinə məchul növ və ya əksinə istifadə oluna bilər. Deyilənlərə əlavə olaraq, onu da qeyd etmək lazımdır ki, bəzən qəti gələcək zamanda ifadə olunmuş atalar sözləri bədii ədəbiyyatda qeyri-qəti gələcək zamanda verilir və ya əksinə. Məsələn:

Ya lələ şələni basar, ya şələ lələni.

*Ya lələ şələni basacaq, ya şələ lələni*⁴.

Ümumilikdə bu transformasiyalar praqmatik məqsədin dəyişməsinə gətirib çıxarmışdır: əgər qeyd olunmuş atalar sözləri məsləhət və ya çəkəndirmə funksiyasında çıxış edirsə, yəni xoşagəlməz hadisələrə imkan yaratmamağı, kiməsə ziyan vurmamağı əlavə edirsə, belə ki, bu gələcəkdə yardım və dəstəkdən məhrum edə bilər, yəni variant məzəmmət etmək kimi praqmatik məqsədi yerinə yetirir.

Dil faktlarının araşdırılmasından məlum olur ki, Azərbaycan atalar

---

¹Rəhimov S., Mehman. Bakı: Maarif, 1981, s. 221.

²Rəhimov S., Şamo III hissə, Bakı, 1964, s.53.

³Smith W.G. The Oxford Dictionary of English Proverbs. 3rd edition, 1976, p.248.

⁴Rəhimov S. Qafqaz qartalı. II hissə. Bakı, 1973, s.316.

sözləri ilə müqayisədə ingilis atalar sözlərinin qrammatik variantlarının sayı o qədər də böyük deyil.

Struktur-sintaktik səviyyədə variativlik dedikdə reduksiya və ellipsis hadisəsi başa düşülür. İngilis və Azərbaycan atalar sözləri mətnləri müxtəlif sintaktik quruluşdan, fərqli cümlə növlərindən ibarət olmaları ilə diqqəti cəlb edir. Struktur-sintaktik səviyyədə atalar sözləri bir neçə formada variativliyə uğraya bilər və onlar aşağıdakı kimi qruplaşdırılmışdır.

I. Atalar sözlərinin əsas quruluşu saxlanılır, ikinci hissəsi bütövlükdə dəyişdirilir.

Nümunələrə nəzər salaq:

“When the cat is away, the mice will play”—“Pişik olmayanda siçanlar bayram edər” kimi tərcümə olunan atalar sözünün Azərbaycan dilində qarşılığı belədir: *At ölüb, itlərin bayramıdır*. Bu atalar sözünə dəhi ingilis yazıçısı C. Qolsuorsinin əsərində belə bir ixtisar şəklində rast gəlirik. *“When the cat is away... Gramophone going in the kitchen!”*¹— “Pişik evdə olmayanda, qrammofon mətbəxə aparılır” (keçir), *“Ev qalıb əyriyə, həm yeyə, həm səyriyə”*.

Nümunədən görüldüyü kimi atalar sözünün əsas quruluşu saxlanılmış, ikinci hissəsi isə tamamilə başqa bir *“Gramophone going in the kitchen!”* cümləsi ilə bitmişdir.

Ə.Hüseynzadənin “Atalar sözü” kitabında işlətdiyi *“Dünya beş gündür, beşi də qara”*² atalar sözü bədii əsərdə aşağıdakı şəkildə verilir:

*“Dünya beş gündür, nə qədər imkan var, kef çəkəcəm”*³

II. Atalar sözünün əsas quruluşu saxlanılır, lakin tərkibində bir və ya bir neçə söz dəyişdirilir.

Nümunəyə nəzər salaq:

*“The cobbler must stick to his last”*⁴ – *Çəkməçi qoy öz işi ilə məşğul olsun/ hər kəs öz dərdinə qalsın, özgənin işinə qarışmasın* atalar sözünün Azərbaycan dilində qarşılığı belədir: *“Öz köcünü sür, özgədə işin olmasın”*. Bu atalar sözü də variativləşərək *“Let the cobbler go behind his last”*⁵ formasını almışdı. Nümunədən görüldüyü kimi, *must stick - go behind*

---

¹ Galsworthy J. The Man of Property. Moscow, Macmillian publishing house.1906, p.102.

² Hüseynzadə Ə. “Atalar sözü”, Bakı: Yazıçı, 1985, c.289.

³ Anar. Beşmərtəbəli evin altıncı mərtəbəsi. Bakı: Nurlan, 2003, s.220.

⁴ Johnson A.500 Common English proverbs.London, 1955, p. 97.

⁵ Norrick N. How proverbs mean: Semantic Studies of English proverbs. Berlin, 1985, p.109.

formasında dəyişdirilmişdir.

III. Atalar sözünün forması tamamilə dəyişdirilir, lakin məna saxlanılır.

“*Each bird loves to hear himself sing*”— *Hər quşa öz nəğməsi xoş gələr* atalar sözünün Azərbaycan dilində ekvivalenti belədir— *Heç kəs öz ayrına turş deməz*. Bu atalar sözünün də aşağıdakı variativ formaları mövcuddur:

Every cook praises his own broth.

*Every man thinks his own geese swans*¹.

Nümunələrdən də görüldüyü kimi eyni bir atalar sözü bu və ya digər dərəcədə variativliyə məruz qalmışdır, yəni struktur tamamilə dəyişmişdir, lakin eyni mənalar ifadə olunmuşdur.

Həm İngilis, həm də Azərbaycan atalar sözlərində ellipsis sırf sintaktik üsullarla formalaşır. Bu baxımdan elliptik formalı atalar sözləri tərkibcə daha sabit olur. Onların tərkibində müəyyən ifadələrin digərləri ilə əvəzlənməsi zamanı ümumi tipik mənaya heç bir xələl gəlmir.

Paremioloji səviyyədə aparılan araşdırmalar bir daha sübut edir ki, dil dinamikdir və daim dəyişkənliyə məruz qaldığından onun paremioloji vahidləri olan atalar sözləri də müxtəlif səbəblərdən daima variasiyalara məruz qalır.

Dissertasiyanın üçüncü fəslinin axıncı yarımfəslə “*Atalar sözlərində variativlik və sinonimlik*” adlanır.

Dilin standart forması ilə uyğun gəlməyən frazeoloji variantlar və onların dildə istifadəsi üslubi nöqtəyi-nəzərdən bəzi əhəmiyyətli və vacib xüsusiyyətlərin təzahürü planında maraq kəsb edir.

Variativlik kateqoriyasının inkişaf dinamikasına gəldikdə isə, demək olar ki, burada da tədqiqatçılar arasında vahid nöqtəyi-nəzər mövcud deyildir. Bir qrup tədqiqatçılar dildə variativliyin tədricən sıradan çıxması fikrini irəli sürsələr də, digər qrup tədqiqatçılar dildə variativliyin progressiv xarakter daşması fikrini irəli sürür və belə hesab edirlər ki, variativlik dilin inkişafında böyük rol oynayır.² Variativlik dilin immanent, hal-hazırda mövcud olan funksional xüsusiyyətidir.³

Araşdırılan mövzunun kontekstində variativlik və sinonimlik probleminin zəruriliyi ondan irəli gəlir ki, mənaca yaxın olan atalar sözləri

---

¹ Smith W.G. The Oxford Dictionary of English Proverbs. 3rd edition, 1976, p.108.

² Семенюк Н.Н. Некоторые вопросы изучения вариантностию. Вопросы языкознания. Москва, 1996, с.21.

³ Абрамов Б.А. Вариантность как свойство языковой системы: Тез.док. М., 1982, с.35.

mətnlərinin seçimi zamanı sinonim və variantları aydın şəkildə məhdudlaşdırmaq vacibdir. Hər sinonim ayrıca müstəqil vahid kimi seçilir, variativlər isə ayrıca vahid əmələ gətirmir və variantları olduğu atalar sözlərinin çərçivəsində təhlil etmək daha məqsədəuyğun xarakter daşıyır. Ənənəvi olaraq, folklorşünaslar bütün yaxın tərkibli atalar sözlərini variant adlandırırırlar. Belə hesab olunur ki, atalar sözləri və məsəllərin variativliyi əsas etibarlı ilə onların sintaktik və üslubi tərtibatında meydana çıxır.¹

Əsrlər boyu heç bir yazıya alınmadan, nəsillərdən-nəsillərə keçən atalar sözləri sanki xalqın şüurunda şifahi şəkildə yaşamaq üçün yaradılmışdır. Ona görə də onları yadda saxlamaq çətin deyil. Yaddaşda çətin qalan atalar sözləri mətnləri ya xalq tərəfindən unudulur, ya da asan yadda qalan formaya salınır. “Atalar sözlərini bəlağətli edən və gözəlləşdirən qafiyə, ritm, ahəngdarlıq, səlislik nəinki onların daha asan yadda qalmasına xidmət edir, eyni zamanda atalar sözləri mətnlərinin sabitliyinə xidmət edir”.² Bununla belə qeyd etmək lazımdır ki, atalar sözləri adi, sərbəst formalaşan cümlələrin modelləri üzrə qurulur. Ancaq bu hal, digər tərəfdən atalar sözlərinin sabitliyinin zəifləməsinə və müxtəlif mətn variasiyalarının meydana çıxmasına səbəb olur.

Məhz bu cəhət, yəni nitq ənənəsi, atalar sözlərinin variativliyinə, yəni leksik və qrammatik dəyişikliyinə səbəb olur”.³ Bu bir faktdır ki, dil strukturunun sərt qaydalarına nisbətən nitq ənənəvi danışanlar tərəfindən daha tez və asan pozulur.

Məlumdur ki, başqa dil vahidlərinə nisbətən atalar sözləri daha çox variativliyə meyllidir. Müxtəlif atalar sözləri toplularını və frazeoloji lüğətləri nəzərdən keçirdikdə belə məlum olur ki, bəzi atalar sözləri mətnləri bir neçə transformasiyaya məruz qalır. Məsələn:

*Beggars' bags are bottomless/Beggars' eyes are bottomless*⁴.

*Beggar's purse is bottomless/Beggar's porket is bottomless*⁵.

Azərbaycan dilində:

---

¹Телия В.Н. Русская фразеология: Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва, 1996, с.83.

² Mieder W. Modern Anti-proverbs. The University of Vermont, Burlington, 1999, p.119.

³ Реформатски А.А. Русские паремии: новые формы и новые аспекты изучения: Колл. монография, Псков, 2008, с.49.

⁴ Simpson J.A. The Concise Oxford Dictionary of Proverbs. Oxford, New York, 1985, p.104.

⁵Smith W.G. The Oxford Dictionary of English Proverbs. Third edition, 1976, p.117.

Səbir edən muradına yetişər /Səbir edən salamat olar /Səbir edən fərəc tapar/ Səbir edən çox yaşayar¹.

Verilən nümunələrdən görüldüyü kimi, atalar sözləri mətnlərinin transformasiyası iki və daha çox mənə dəyişiklikləri yaradır. Bundan başqa, folklorşünaslar həmişə qeyd edirlər ki, atalar sözləri adi yox, poetik mətnlər olduqlarından onlarda bədii forma, obrazlılıq onların məzmununun ayrılmaz hissəsini təşkil edir.

Göründüyü kimi sinonimləri variantlardan ayırmaq bir o qədər də asan deyil. Sinonimləri və variantları aşağıdakı nümunələrdə nəzərdən keçirək:

Hər fəslin öz gözəlliyi var/Hər meyvə öz vaxtında yetişər/Hər toxum öz vaxtında səpilər.²

Verilmiş atalar sözü mətnlərinin genetik əlaqəsi barədə əsas komponentlərin (hər, öz, vaxtında) ümumiliyi, həmçinin metaforik oxşarlığı, eyni zamanda onların qurulmasında və mətn transformasiyasında asan izlənən analogiya özünü göstərir.

Açıq aydındır ki, hər mətn dəyişikliyi yeni atalar sözü- sinonimi əmələ gətirmir və göstərilmiş cərgədə üç müxtəlif atalar sözü yox, üç variant vardır. Xatırlanması vacib olan digər bir cəhət ondan ibarətdir ki, atalar sözlərinin nitqdə sərbəst istifadəsi zamanı danışan atalar sözlərini heç də öz dəqiqliyi ilə ifadə etmir. Atalar sözünü canlı nitqə daxil edərək, danışan təkcə dayanıqlaşmış variantlardan birini seçmir, həmçinin sərbəst kombinasiya elementlərinin atalar sözü mətninə daxil olmasına yol verir, eyni zamanda komponentləri digər komponentlərlə əvəz etməklə mətni bu və ya digər dərəcədə dəyişdirir. Fikrimizi misallarla əsaslandıraraq:

İlkin sitat forma: *Honesty is the best policy.*

Variativ forma: *Honesty was never the best policy from a material point of view.³*

Digər nümunələrə nəzər yetirək:

İlkin sitat forma: *Çağırılmamış qonaq süpürülməmiş yerdə oturur.*

Variativ forma: - Çağırılan yerə gedərlər - Altay deyintili Mehmanı gözdən keçirdi. –Siz gərək ki, biləsiniz: “*Çağırılmamış qonaq tatardan da pisdir*”.⁴

Nümunələrdən görünür ki, hər iki dildə mövcud olan atalar sözləri canlı nitq sferasına daxil olduqda transformasiyalara məruz qalırlar. İnsanların

¹ Hüseyinzadə Ə. “Atalar sözü”, Bakı: Yazıçı, 1985, c.564.

² Hüseyinzadə Ə. “Atalar sözü”, Bakı: Yazıçı, 1985, c.659.

³ Galsworthy J. Swan Song. Published by Dodd, Mead and Company US, 1928, p.219.

⁴ Rəhimov S.Mehman. Bakı: Maarif,1981, s.125.

daxili aləminə nüfuz etmək bacarığına malik olan müəllif atalar sözünü öz məqsədinə yönəldərək fikrin ümumi məzmununu dəqiqləşdirmiş, hiss-həyəcanını ifadə etmiş və cümlənin emosional qüvvəsini artırmaqla güclü ekspressivliyin yaranmasını təmin etmişdir. Lakin bununla yanaşı paremiyalar öz semantik tutumunu itirməmişdir. Atalar sözlərində baş verən belə tip transformasiyaları tədqiq edərkən, T.Naymuşına qeyd edir ki, forma və məna dəyişikliyi, şüurlu olaraq hamı tərəfindən qəbul olunmuş sabit (dəyənəklilik) mətnlərin bilərəkdən pozulmasıdır.¹ Müəllifin bu fikrini dəstəkləyib belə qənaətə gəlmək olar ki, həqiqətən də, özünün transformasiya edilmiş formasında atalar sözü müəyyən məqsədləri güdən üslubi priyom kimi qəbul olunmalıdır.

Bəzi dilçilərin yanaşmasına görə, sinonimik əvəzlənmələr mətnin mənasında cüzi də olsa məna itkisinə gətirib çıxarır.² Digər bir yanaşmaya görə sinonimik vahidlərin qarşılıqlı şəkildə bir-birini əvəz etməsi bir cümlə daxilində mümkün ola bilər.³

Gəldiyimiz nəticələri ümumiləşdirərək deyə bilərik ki, paremioloji variantların aradan qaldırılması mütləq nitqin sönüklüyünə gətirib çıxaracaq. Ədəbi dildən bütün dəyişiklikləri, eləcə də bütün qrammatik və leksik dubletləri yığmaq olmaz. Belə ki, bir tərəfdən ədəbi dilin stabiləşdirilməsinə cəhd onun lazımı funksional və stilistik müxtəlifliyinin aradan qaldırılmasına gətirib çıxarmamalıdır, digər tərəfdən isə ədəbi dil, məqsədli olmadığı yerdə yorucu təkrarı aradan qaldıran vasitələrdən, yəni üslubi dissimilyasiya vasitələrindən məhrum edilməməlidirlər.

Variativlik dil fəaliyyəti prosesində ən aşkar surətdə üzə çıxan universal əlamətlərdən biridir, bu anlayış hadisələrin çox geniş bir dairəsini əhatə edir və dil sisteminin bütün səviyyələrində müşahidə olunur.

Paremioloji variativliyi dilçilikdə variativliyin xüsusi problemi kimi göstərərək qeyd etmək olar ki, sözlə müqayisədə daha mürəkkəb səviyyəli vahidlər kimi atalar sözləri üçün variativlik problemi xüsusilə aktualdır, belə ki, dil vahidinin arxitektonikasının mürəkkəbləşməsi ilə onun variasiya növlərinin müxtəlifliyi də artır və dildə özünü göstərir.

---

¹ Наймушина Т.А. Пословицы и поговорки в художественном тексте. Автореф. канд. филол. наук. Ленинград, 1984, с.14.

² Телия В.Н. Русская фразеология: Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва, 1996, с.56.

³Тарланов З.К. Русские пословицы: синтаксис и поэтика. Петрозаводск, 1999, с.47.

Tədqiqat işi ilə bağlı müəllifin aşağıdakı tezis, məqalələri və bir dərs vəsaiti çap olunmuşdur.

1. İngilis və Azərbaycan dillərində frazeologizmlərin struktur-semantik bölgüsü// Elmi xəbərlər. Bakı: ADU, 2002, № 4, s. 39-43

2. Azərbaycanca-İngiliscə atalar sözləri: Dərs vəsaiti. Bakı:Naşir nəşriyyatı, 2002, 90s.

3. İngilis atalar sözlərində variativlik haqqında// Elm və cəmiyyət. Bakı: BSU, 2006, II buraxılış, s. 58-61

4. C.Qolsuorsinin “The White Monkey” əsərində frazeoloji variantlığın təzahürü // Elmi xəbərlər. Bakı: ADU, 2007, № 5, s. 117-122

5. Atalar sözlərinin morfoloji səviyyədə variantları // Filologiya məsələləri. Bakı: AMEA Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, 2008, № 8, s.484-497

6. Варьирование английских пословиц на лексических и синтаксических уровнях// Вопросы филологических наук. Москва: Россия, 109428, 2009, № 2(36)

7. Nitq ünsiyyəti prosesində atalar sözlərinin funksiyaları haqqında // Tətbiqi dilçiliyin müasir problemləri. Respublika Elmi Konfransının materialları. Bakı: 2013, s.74-77

8. Atalar sözlərinin variantlığı və sinonimliyi //Doktorantların və Gənc Tədqiqatçıların Respublika Elmi Konfransı. Bakı: 2013, s.258-261

9. Variativlik dilin dinamik xassəsi anlamında// Elmi xəbərlər. Bakı: ADU, 2014, № 3, s. 172-176

10. Paremioloji norma və variantlıq haqqında// Xarici Dillərinin Tədrisinin Aktual Problemləri. Respublika elmi konfransının materialları. Bakı: 2014, s.80-83

11. İngilis və Azərbaycan atalar sözlərinin ideya məzmunu və paralel mənalar// Dil və Ədəbiyyat.Beynəlxalq Elmi-nəzəri jurnal. Bakı: BDU, 2014 № 3(91)

12. Frazeoloji variantlıq müxtəlif baxışlar kontekstində//XXI əsr Mədəni Paradiqması Multimədəni Aspektdə. Respublika elmi konfransının materialları. Bakı: 2014, s.126-128

13. İngilis və Azərbaycan atalar sözlərində ellipsis transformasiyanın bir tipi kimi//Azərbaycanda Xarici Dillər. Elmi-metodik və ictimai-publisistik jurnal Bakı: 2014, № 3(26) s.56-63

14. Frazeoloji səviyyədə variantlıq və sinonimliyin differensiallığına dair// Tədqiqlər. Bakı: AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, 2014, № 2, s.132-136

15. İngilis dilinin tədrisində atalar sözlərinin rolu// Azərbaycan Filologiyasının Aktual Məsələləri. Respublika elmi-nəzəri konfransının materialları. Bakı: BDU, 2014, s.343-347

16. Лексическая, грамматическая и структурная трансформации как способ проявления вариативности //Перспективы науки. «Фонд Развития Науки и Культуры», Тамбов, 2014 №8(59), стр.69-73

17. Şəkli dəyişdirilmiş atalar sözlərinin tədqiqinə dair// Humanitar Elmlərin Öyrənilməsinin Aktual Problemləri.Bakı: BSU, 2015, I buraxılış, s. 52-55

18. Atalar sözlərində allüziya okkazonalizmin ifadəsi kimi// Xarici Dillərinin Tədrisinin Aktual Problemləri. Respublika elmi konfransının materialları. Bakı: ADU, 2015, s.168-171

19. Atalar sözlərində arxaizmlər və onların leksik əvəzlənməsi hadisəsi// Xarici Dillərinin Tədrisinin Aktual Problemləri. Respublika elmi konfransının materialları. Bakı: ADU, 2016, s.129 -131

20. Variativliyin yaranması səbəbləri və dildə reallaşması// Koqnitiv və Tətbiqi Dilçiliyin Aktual Problemləri. Beynəlxalq elmi konfransın tezisləri. Bakı: ADU, 2016, s.130-132

ПРОБЛЕМА ВАРИАТИВНОСТИ В ПОСЛОВИЦАХ
(на основе материалов английского
и азербайджанского языков)

Резюме

Написанная исследовательская работа посвящена проблеме вариативности в пословицах на основе материалов, взятых из английского и азербайджанского языков.

Данная диссертация состоит из введения, трех глав, заключения и списка литературы.

Во введении обосновываются актуальность темы, научная новизна, теоретическая и практическая значимость исследования, определяются цели и задачи исследования, а также представлены положения, выносимые на защиту, апробация и структура диссертации.

Первая глава называется «Исследование пословиц в современном языкознании». Здесь говорится об идейном содержании пословиц, их семантической схожести и функциях, также выдвигаются различные подходы и мысли, связанные с местом пословиц в языковой системе.

Вторая глава называется «Лингвистические особенности вариативности» и в этой главе рассматриваются дата создания и нормы вариативности, вариативность рассматривается как фактор динамических изменений в языке.

Третья глава называется «Вариативность в современной паремиологии». В этой главе пословицы рассматриваются как объекты паремиологии, исследуются типы вариативности, проблема синонимичности и вариативности в пословицах. Выдвинутые вперед мысли и подходы взяты из словарей и художественной литературы и разъясняются множественными примерами.

Заключение суммирует основные результаты исследования.

THE PROBLEM OF VARIATION IN PROVERBS
(on the basis of materials of the English and Azerbaijani languages)

Summary

The present thesis is devoted to the problem of variation in proverbs on the basis of materials of the English and Azerbaijani languages.

The thesis consists of an introduction, three chapters, a conclusion, and the list of applied literature.

The introduction comprises the urgency of the theme, its scientific novelty, the aims and objectives, theoretical and practical significance of the thesis, the research methods and structure of the thesis.

The first chapter of the thesis is called “The investigation of proverbs in modern linguistics”. It deals with the content and idea, semantic similarities and functions of proverbs. Different approaches and views about the position of proverbs in the language system are touched upon as well.

The second chapter of the thesis is titled “Linguistic properties of variation”. The researching history and causes of variation, the notions of variant and invariant, variation and norm are mentioned, variation is viewed as a factor of dynamic changes in the language .

The third chapter of the thesis is entitled “Variation in modern paremiology”. In this chapter proverbs are viewed as an object of paremiology, types of variation in proverbs, the problem of synonymy and variation in proverbs are investigated. A wide range of examples are given for the explanation of ideas and views taken from the dictionaries and fiction.

The conclusion summarizes the basic results of the investigation.

Çapa imzalanıb: 18.04.2017.
Format: 60x84 1/16. Tiraj: 100.

«Mütərcim» Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi
Bakı, Rəsul Rza küç., 125
tel./fəks 596 21 44
e-mail: mutarjim@mail.ru

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ЯЗЫКОВ

На правах рукописи

МЕСМА ЯКУБ ГЫЗЫ ЗОХРАБ-МЕДЖИД

ПРОБЛЕМА ВАРИАТИВНОСТИ В ПОСЛОВИЦАХ
(На основе материалов английского
и азербайджанского языков)

5714.01-Сравнительно- историческое
и сравнительно-типологическое языкознание

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени
доктора философии по филологии

Баку – 2017